

ZESZYTY NAUKOWE WYŻSZEJ SZKOŁY PEDAGOGICZNEJ W BYDGOSZCZY
Problemy Matematyczne 1988 z.10

STANISŁAW SZYMAŃSKI

WSP w Bydgoszczy

GEOMETRIE LOKALNIE EUKLIDESOWE

1. Określenie geometrii lokalnie euklidesowej

Punktem wyjścia do rozważań jest następujące określenie geometrii Df. 1 Geometrią nazywamy strukturę $\Sigma = (\mathcal{G}, \mathcal{I})$ składającą się z pewnego zbioru $\mathcal{G}$ oraz odwzorowania $\mathcal{I} : \mathcal{G} \times \mathcal{G} \rightarrow \mathbb{R}$ przy czym spełnione są własności:

A 1. Para $(\mathcal{G}, \mathcal{I})$ jest przestrzenią metryczną.

A 2. Dla każdych dwóch elementów $A, B \in \mathcal{G}$ i dwóch liczb dodatnich α, β istnieje skończona ilość n elementów $P_1, P_2, \dots, P_n \in \mathcal{G}$ takich, że

$$\sum_{i=1}^{n-1} \left[\mathcal{I}(P_i, P_{i+1}) - \mathcal{I}(A, B) \right] < \alpha \quad \text{i} \quad \mathcal{I}(P_i, P_{i+1}) < \beta$$

dla $i = 1, 2, \dots, n-1$ oraz $P_1 = A$ i $P_n = B$.

Df 2. Dwie geometrie $\Sigma_1 = (\mathcal{G}_1, \mathcal{I}_1)$ i $\Sigma_2 = (\mathcal{G}_2, \mathcal{I}_2)$ nazywamy równoważnymi jeżeli

1. istnieje odwzorowanie bijektywne $f : \mathcal{G}_1 \rightarrow \mathcal{G}_2$,

2. $\bigwedge_{A, B \in \mathcal{G}_1} \mathcal{I}_1(A, B) = \mathcal{I}_2(f(A), f(B))$.

Odzworowanie f będziemy nazywali funkcją nałożenia geometrii Σ_1 na geometrię Σ_2 .

Terminu funkcja nałożenia będziemy także używać w przypadku gdy jej dziedziną nie jest cały zbiór S_1 , lecz tylko pewne figury rozważanej geometrii.

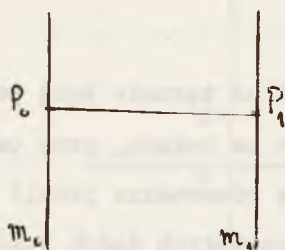
Spośród geometrii spełniających własności A1 i A2 analizować będziemy te geometrie $\Sigma = (S, f)$, w których spełniona będzie własność A3. Istnieje liczba $r > 0$ taka, że dla każdego punktu $A \in S$ istnieje funkcja nałożenia f otoczenia kołowego $K(A, r)$ na otoczenie $K(f(A), r)$ płaszczyzny euklidesowej Π .

Df 3. Geometrię, w której spełniona jest własność A3 nazywamy geometrią lokalnie euklidesową.

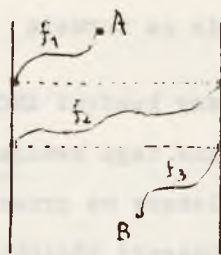
Poniżej scharakteryzujemy krótko cztery podstawowe geometrie lokalnie euklidesowe.

Geometria na cylindrze

Za zbiór punktów tej geometrii przyjmujemy pas płaszczyzny euklidesowej o krawędziach m_0, m_1 , przy czym punkty leżące na krawędziach będziemy uważali za równoważne jeżeli można je połączyć odcinkiem prostopadłym do nich. /Rys.1/. Odległość między punktami A i B pasa równa jest długości najkrótszej z linii, które rozpadają się na krzywe rozłączne $f_1, f_2, \dots, f_n$ tak, że f_1 zaczyna się w punkcie A, f_n kończy się w punkcie B, zaś f_i kończy się i f_{i+1} zaczyna się w punktach równoważnych ($n > 1$; $i = 1, 2, \dots, n - 1$). Dla $n = 1$ linia f jest krzywą f_1 łączącą punkty A i B. Linię f dla $n = 3$ zobrazowano na rysunku drugim.

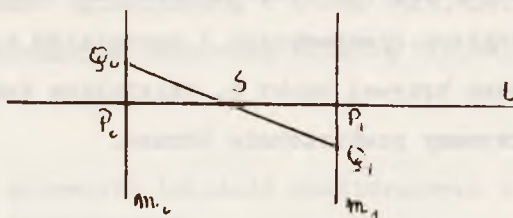
Rys. 1

Rys. 2

Geometria na skręconym cylindrze

Niech na płaszczyźnie euklidesowej dany będzie pas o krawędziach m_0, m_1 oraz prosta l prostopadła do nich. Przez P_0 i P_1 oznaczamy punkty przecięcia prostej l odpowiednio z prostą m_0 i m_1 . Przez S oznaczamy środek odcinka P_0P_1 . Wówczas za punkty naszej geometrii przyjmijmy punkty wewnętrzna pasa oraz krawędzi, przy czym dwa punkty leżące na krawędzi m_0 i m_1 będą równoważne jeżeli można połączyć je odcinkiem przechodzącym przez punkt S . /Rys. 3/.

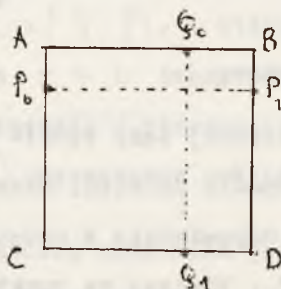
Rys. 3

Odległość między punktami w tej geometrii określona jest w sposób analogiczny jak w geometrii na cylindrze. Biorąc pod uwagę ograniczony pas płaszczyzny i sklejjąc go w punktach równoważnych otrzymamy wstęgę Möbiusa. Widzimy więc, że powierzchnie skręconego cylindra stanowi wstęgę Möbiusa o nieskończonej szerokości.

Geometria na torusie

Rozpatrzmy kwadrat ABCD. Punktami geometrii na torusie będą punkty wewnętrzne tego kwadratu oraz punkty leżące na bokach, przy czym punkty leżące na przeciwległych bokach będą równoważne jeżeli można je połączyć odcinkiem równoległym do pozostałych dwóch boków.

/Rys. 4/.

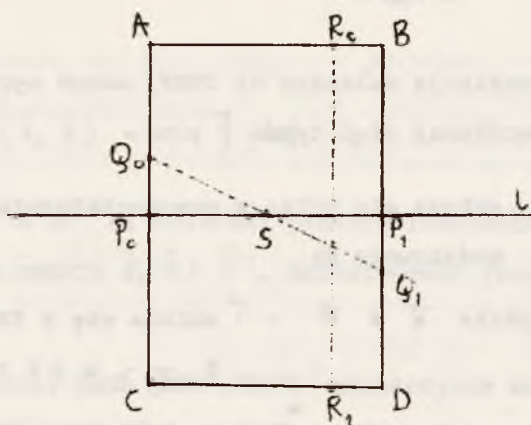
Rys. 4

Odległość między dwoma punktami A i B realizowana jest również po linii najkrótszej f , która może składać się ze skończonej ilości krzywych rozłącznych $f_1, f_2, \dots, f_n$, gdzie f_1 kończy się, a f_{i+1} zaczyna się w punktach równoważnych i początkiem krzywej f_1 jest punkt A, zaś końcem krzywej punkt B. Sklejając kwadrat w punktach równoważnych otrzymamy powierzchnię torusa.

Geometria na butelce Kleina

Niech dany będzie prostokąt ABCD, prosta l będąca symetralną boków AC i BD. Oznaczmy przez P_0 i P_1 punkty przecięcia prostej l z tymi bokami oraz niech S oznacza środek odcinka $P_0 P_1$ /Rys. 5/.

Punktami geometrii na butelce Kleina będą punkty wewnętrzne prostokąta ABCD oraz punkty jego boków z tym, że punkty leżące na bokach

Rys. 5

AB i CD są równoważne jeżeli można połączyć je odcinkiem równoległym do pozostałych boków, zaś punkty boków AC i BD są wówczas równoważne jeżeli można połączyć je odcinkiem przechodzącym przez punkt S. Odległość między dwoma punktami określona tak samo jak w wyżej wymienionych geometriach.

Sklejając boki AB i CD prostokąta ABCD w punktach równoważnych otrzymamy cylinder ograniczony. Z kolei sklejając brzozy cylindra w punktach równoważnych otrzymamy butelkę Kleina.

2. Konstrukcja geometrii lokalnie euklidesowych w oparciu o przekształcenia izometryczne

Df 4. Grupę Γ przekształceń izometrycznych płaszczyzny euklidesowej nazywamy jednostajnie nieciągłą grupą przekształceń izometrycznych JNGPI jeżeli spełniona jest własność

$$(1) \quad \bigvee_{d > 0} \bigwedge_{F \in \Gamma} \bigwedge_{\substack{X, F(X) \in \bar{U} \\ X \neq F(X)}} |X - F(X)| \geq d$$

Tw. 1. Ze względu na translacje należące do JNGPI można wyróżnić /z dokładnością do izomorfizmu/ pięć typów Γ :

a/ $\Gamma = [E]$ - składa się tylko z przekształcenia tożsamościowego E;

b/ $\Gamma = [T_{\vec{a}}]$, gdzie $\vec{a} \neq \vec{0}$ - Γ składa się z translacji $T_{m\vec{a}}$, $m \in \mathbb{Z}$;

c/ $\Gamma = \left[S_{\vec{a}}^{\frac{\pi}{2}} \right]$, gdzie $\vec{a} \neq \vec{0}$ - Γ składa się z translacji $T_{m\vec{a}}$ i symetrii z poślizgiem $T_{n\vec{a}} S_1^{\frac{\pi}{2}}$ i $m, n \in \mathbb{Z}$;

d/ $\Gamma = [T_{\vec{a}}, T_{\vec{b}}]$ gdzie $\vec{a}$ i $\vec{b}$ są wektorami niekolinearnymi - Γ składa się z translacji $T_{\vec{x}}$, gdzie $\vec{x} = m\vec{a} + n\vec{b}$ i $m, n \in \mathbb{Z}$;

e/ $\Gamma = \left[S_1^{\frac{\pi}{2}}, T_{\vec{a}} \right]$ gdzie $\vec{a} \neq \vec{0}$, $\vec{a} \perp \vec{b}$ - Γ składa się z translacji $T_{\vec{x}}$ i symetrii z poślizgiem $T_{\vec{x}} S_1^{\frac{\pi}{2}}$, gdzie $\vec{x} = m\vec{a} + n\vec{b}$ i $m, n \in \mathbb{Z}$.

gdzie w nawiasach kwadratowych zawarte są generatory grup.

Z kolei na punktach płaszczyzny euklidesowej $\mathbb{T}$ określimy relację równoważności " $\sim$ " tak, aby spełniona była własność

$$(2) \quad \begin{array}{l} \bigwedge \\ d > 0 \\ A, B \in \mathbb{T} \\ A \neq B \end{array} \quad \left(A \sim B \Rightarrow |AB| \geq d \right)$$

Interesować nas będą te relacje równoważności, które pozwalają w oparciu o przestrzeń ilorazową $\mathbb{T}/\sim$ i odległość określoną

wzorem

$$(3) \quad \tilde{\mathcal{G}}(\tilde{A}, \tilde{B}) = \min \left\{ |AB| \quad ; \quad A \in /A, B \in /B \right\},$$

gdzie $/A$ i $/B$ są zbiorami punktów równoważnych wyznaczających odpowiednio punkty $\tilde{A}, \tilde{B} \in \tilde{\mathcal{G}}$, skonstruować geometrię lokalnie euklidesową.

Tw. 2. Jeżeli dana jest JNGPI Γ płaszczyzny euklidesowej Π oraz relacja równoważności punktów zdefiniowana jest w następujący sposób

$$(4) \quad (A \sim B) \Leftrightarrow \bigvee_{F \in \Gamma} F(A) = B,$$

to zachodzi własność (2) i $\Sigma_{\Gamma} = (\tilde{\mathcal{G}}, \tilde{\mathcal{G}})$ jest geometrią lokalnie euklidesową.

Z twierdzenia 1 i 2 wynika, że istnieje pięć typów geometrii lokalnie euklidesowych Σ_{Γ} .

Zgodnie z (4) punkt $\tilde{A} \in \tilde{\mathcal{G}}$ geometrii Σ_{Γ} jest wyznaczony przez orbitę $/A$ generowaną przez punkt A . Stąd wynika, że dla zadania zbioru wszystkich punktów $/orbit/ \tilde{\mathcal{G}}$ geometrii Σ_{Γ} wystarczy podać na płaszczyźnie pewien obszar o własnościach:

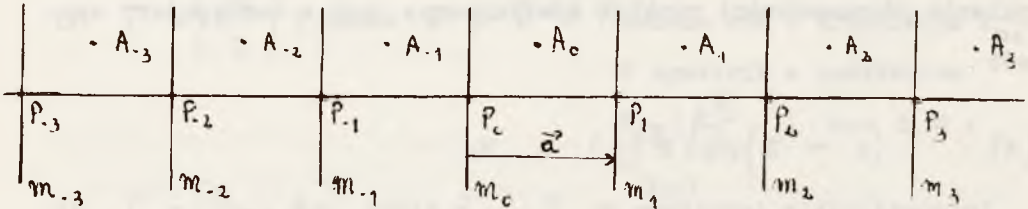
- 1/ obszar zawiera punkty każdej orbity;
- 2/ wewnątrz obszaru nie leżą dwa różne punkty tej samej orbity -
takie punkty mogą leżeć tylko na brzegu obszaru.

Obszar płaszczyzny posiadający w/w własności nazywamy fundamentalnym obszarem grupy Γ .

I tak dla grupy $\Gamma = [E]$ obszarem fundamentalnym jest cała płaszczyzna Π , a Σ_{Γ} stanowi geometrię euklidesową. Jeżeli $\Gamma = [\Gamma_{\mathcal{G}}]$,

$T_{\vec{a}}$, to fundamentalnym obszarem tej grupy jest pas płaszczyzny o krawędziach m_0 i m_1 i szerokości $|\vec{a}|$, a odpowiadająca geometria $\sum_{\Gamma}$ jest równoważna geometrii na cylindrze. Łatwo zauważyć, że punkt $\tilde{A} \in \tilde{\mathcal{G}}$ stanowi orbitę $\mathcal{A}$ punktów leżących na prostej równoległej do wektora $\vec{a}$ w odstępach $|\vec{a}|$ /Rys. 6/,

tj. $\mathcal{A} = \{ \dots A_{-3}, A_{-2}, A_{-1}, A_0, A_1, A_2, A_3, \dots \}$

Rys. 6

Inaszej $\mathcal{A} = O_A(\Gamma) = \{g(A); g \in \Gamma\}$, gdzie $\Gamma = [T_{m\vec{a}}]$, $m \in \mathbb{Z}$.

Aby znaleźć $\tilde{\rho}(\tilde{A}, \tilde{B})$ należy dowolny punkt $B \in \mathcal{B}$ zrzutować na prostą zawierającą punkty orbity $\mathcal{A}$. Wówczas rzut tego punktu będzie zawarty między punktami A_k i A_{k+1} i $\tilde{\rho}(\tilde{A}, \tilde{B}) = \min\{|BA_k|, |BA_{k+1}|\}$.

Nie trudno wykazać, że jeżeli $r < \frac{|\vec{a}|}{4}$, to

$$\bigwedge_{S \in \mathbb{N}} \bigwedge_{A, B \in K(S, r)} |AB| = \tilde{\rho}(\tilde{A}, \tilde{B}), \quad A \in \mathcal{A}, \quad B \in \mathcal{B}.$$

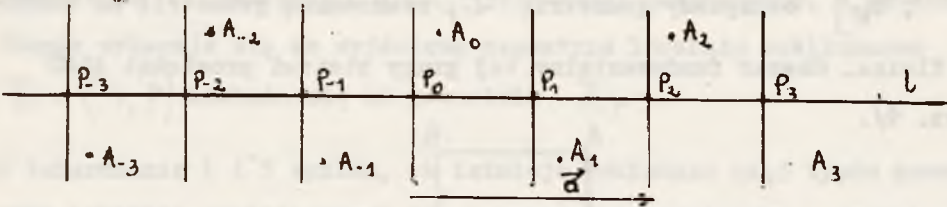
gdzie $\tilde{A}, \tilde{B}$ są wyznaczone przez orbity $\mathcal{A}$ i $\mathcal{B}$. Z kolei

$\Gamma = [S_1^{\vec{a}}]$ odpowiada geometria $\sum_{\Gamma}$ równoważna geometrii na cylindrze skręconym. Każdy punkt $\tilde{A}$ tej geometrii wyznaczony jest przez orbitę

$$/A = O_A(\Gamma) = \{ g(A); g \in \Gamma \}, \text{ gdzie } \Gamma = \left[S_1^{\frac{p_i}{q_i}} \right].$$

/Rys. 7/

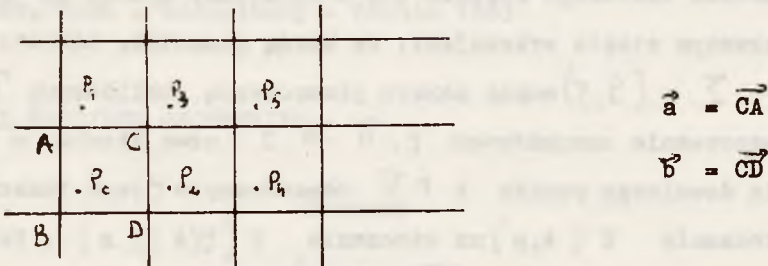

Rys. 7

Na rysunku 7 orbita $/A$ jest generowana przez dowolny swój punkt np. A_0 za pomocą translacji $T_{m\vec{a}}$ i symetrii z poślizgiem $T_{n\vec{a}} S_1^{\frac{p_i}{q_i}}$, $m, n \in \mathbb{Z}$. Odległość euklidesowa punktów dowolnego koła o promieniu $r < \frac{|\vec{a}|}{8}$ jest równa odległości w sensie definicji 3.

W przypadku gdy $\Gamma = [T_{\vec{a}}, T_{\vec{b}}]$, otrzymamy geometrię równoważną geometrii na torusie. Punkty tej geometrii są wyznaczone przez zbiory punktów równoważnych ze względu na translację

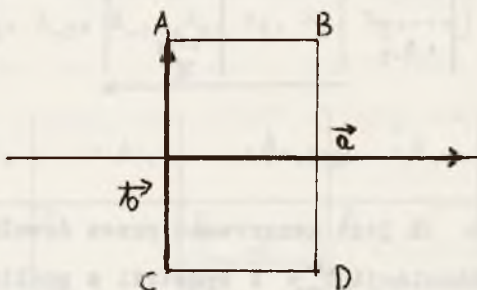
$T_{m\vec{a}} + n\vec{b}$, gdzie $m, n \in \mathbb{Z}$ /Rys. 8/

Rys. 8

Odległość euklidesowa punktów koła o dowolnym środku i promieniu

$r < \frac{|\vec{a}|}{4}$ jest równa odległości $\tilde{r}$ w Σ_r . Natomiast gdy $\Gamma = [S_1^{\vec{a}}, T_{\vec{b}}]$ otrzymamy geometrię Σ_r równoważną geometrii na butelce Kleina. Obszar fundamentalny tej grupy stanowi prostokąt ABCD /Rys. 9/.

Rys. 9

3. Klasyfikacja geometrii lokalnie euklidesowych

Tw. 3 Każdą geometrię lokalnie euklidesową można nałożyć na jedną z pięciu geometrii Σ_r .

Dowód twierdzenia trzeciego rozpada się w naturalny sposób na trzy etapy. W pierwszym etapie wykazujemy, że każdą geometrię lokalnie euklidesową $\Sigma = (G, \rho)$ można nakryć płaszczyznę euklidesową Π tj. istnieje odwzorowanie surjektywne $\varphi: \Pi \rightarrow G$ oraz liczba $s > 0$ takie, że dla dowolnego punktu $A \in \Pi$ odwzorowanie φ jest funkcją nałożenia otoczenia $K(A, s)$ na otoczenie $K(\varphi(A), s)$. Powyższe nakrycie oznaczymy symbolem (Π, Σ, φ) lub krótko φ . W drugim etapie za pomocą nakrycia $\varphi: \Pi \rightarrow G$ określimy równoważność punktów płaszczyzny Π :

$$\bigwedge_{A, B \in \Pi} (A \sim B) \Leftrightarrow (\varphi(A) = \varphi(B))$$

i konstruujemy grupę Γ nakrycia (Π, Σ, ϱ) , tj. wyznaczamy zbiór wszystkich przekształceń izometrycznych F płaszczyzny Π , które odwzorowują każdy punkt płaszczyzny Π na punkt mu równoważny. Oczywiście Γ nakrycia (Π, Σ, ϱ) jest JNGPJ płaszczyzny. W ostatnim etapie wykazuje się że wyjściowa geometria lokalnie euklidesowa $\Sigma = (\mathcal{G}, \mathcal{G})$ nakłada się na geometrię Σ_r .

Z twierdzenia 1 i 3 wynika, że istnieje dokładnie pięć typów geometrii lokalnie euklidesowych tj. geometrii wymienionych w punkcie 1.

Powyższy artykuł powstał głównie w oparciu o pracę [1] i jest interesującą propozycją dydaktyczną zarówno dla studentów jak i nauczycieli matematyki szkół średnich.

LITERATURA

- 1 W.W.Nikulin, J.R.Szafarewicz, "Geometrii i grupy" Moskwa - Nauka - 1983
- 2 A.Berdon, "The Geometry of Discrete Groups" Springer - Verlag, New York - Heidelberg - Berlin 1983

LOCAL EUCLIDES GEOMETRIES

Summary

In this article the author characterized local Euclides geometries. He gave a construction of these geometries with the aid of the uniformly discontinuous groups of isometric applications, He proved also that every local Euclides geometry is equivalent with some geometry constructed in this way.